UDK 821.163.42-1:81’373
811.163.42’373.46:355.1
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 10. VII. 2025.
Prihvaćen za tisak 10. IX. 2025.
https://doi.org/10.31724/rihjj.52.1.12

Kristian Lewis
Institut za hrvatski jezik
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
orcid.org/0000-0002-9202-9702
klewis@ihjj.hr
Dalibor Vrgoč
Institut za hrvatski jezik
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
orcid.org/0000-0002-6259-0187
dvrgoc@ihjj.hr

MARULIĆEVA *JUDITA* KAO IZVOR HRVATSKOGA VOJNOG NAZIVLJA

Marulićev ep *Judita* ima povijesnu važnost koja je prepoznata i primjereno vrednovana u hrvatskoj kulturnoj zajednici. Stoga je dosad o njemu napisana izdašna literatura i bio je višerazinski analiziran. Budući da se njezino objavljivanje smatra prekretnicom u povijesti hrvatske svjetovne književnosti (iako je utemeljena na biblijskoj priči), *Judita* je jezična, književna i kulturna dragocjenost, a taj je njezin status ujedno čini dobrim istraživačkim polazištem. U ovome radu fokus je istraživanja na leksičkome sloju *Judite* koji se shvaća kao vojno nazivlje. Naime, dosadašnja istraživanja povijesnoga vojnog nazivlja govore u prilog tomu da se u djelima starijih razdoblja hrvatske pismenosti – a ta se tvrdnja odnosi i na leksikografsku produkciju, i na novine i časopise, a onda i na književnoumjetnička djela – razmjerno dobro posvjedočuju i vojni nazivi. U tom kontekstu Marulićev je ep shvaćen kao relevantan izvor vojnih naziva s kraja 15. i početka 16. stoljeća. Povijesne okolnosti govore takvomu mišljenju u prilog: Bosna je pod osmansku vlast pala 1463., Hercegovina 1482., a 1493. bitka na Krbavskome polju i poraz hrvatskih postrojba pod vodstvom bana Derenčina odjeknuo je hrvatskim zemljama. O vojnim se temama bez sumnje govorilo i diljem Dalmacije, pa tako i u Marulićevu Splitu, a poznavanje osnovnih vojnih naziva, može se pretpostaviti, nije bilo strano ni Maruliću kao svestranome intelektualcu svojega vremena. S obzirom na to da je *Judita* nastala osam godina nakon Krbavske bitke, a riječ je o epu koji se u jednome značenjskom odsječku redovito tumači kao alegorija borbe Hrvata s Turcima, naša je pretpostavka da je u njoj zastupljeno i hrvatsko vojno nazivlje.

1. Uvod

Prvorazredno mjesto u hrvatskoj kulturi i hrvatskome identitetu nedvojbeno pripada epu Marka Marulića *Judita*. Riječ je o prijelomnici u povijesti hrvatske svjetovne književnosti koja nije isključivo prvijenac *u versih harvacki složen*, nego i kulturno-povijesni dokument koji svjedoči o jezičnoj, društvenoj i ideološkoj stvarnosti svojega vremena. Marulićev je ep stoljećima bio predmetom različitih znanstvenoistraživačkih interesa: od, u prvome redu, književnih analiza preko teoloških razmatranja i sagledavanja njegova povijesno-kulturnoga konteksta do filološko-jezikoslovnih raščlamba. Svaki od tih pristupa otkriva nove slojeve *Judite* i potvrđuje Marulićevu jedinstvenost kao pisca koji je svojim opusom oblikovao hrvatski književni i jezični izraz. Imajući na umu slojevitost ovoga epa, koja je pogodovala najraznovrsnijim istraživanjima, njegove su se leksičke posebnosti pokazale pogodnom građom za dublju razradbu. Na tome tragu, u ovome ćemo se istraživanju usredotočiti na njegovu terminološku dimenziju te nastojati osvijetliti *Juditu* kao riznicu hrvatskoga nazivlja, konkretno naziva koje možemo vezati uz vojništvo, ratovanje, borbena djelovanja, oružje, vojnu organizaciju i srodne pojmove. Nakana nam je, ponajprije, pokazati kako je *Judita*, osim što je književni i kulturni spomenik, također terminološki dragocjeno djelo za istraživanje jer nastaje u dodiru s onodobnim stvarnim i neposrednim ratnim iskustvima. Drugim riječima, Maruliću je biblijska naracija o Juditi poslužila kao svojevrstan alegorijski predložak u kontekstu hrvatsko-osmanskih ratova i izravne prijetnje pod kojom se nalazio njegov rodni Split. Povijesti čovječanstva inherentni su obračuni, sukobi, osvajanja i ratna sukobljavanja, stoga istraživanje razvijenosti onodobnoga hrvatskoga vojnog nazivlja ne donosi samo uvid u bogatstvo Marulićeva jezika, nego i omogućuje razumijevanje šireg civilizacijskog konteksta u kojemu je djelo nastalo. Jednostavno, Marulićev vojnoleksički fond odražava terminološke potrebe i potencijal tadašnjega hrvatskog jezika, a time, u širemu smislu, i povijesni trenutak u kojemu se on nalazio. Istodobno, istraživanje otvara prostor za prepoznavanje kontinuiteta i proučavanje promjena u hrvatskome vojnom nazivlju, što može biti zanimljivo jezikoslovcima i terminolozima, ali i povjesničarima, teoretičarima književnosti, etnolozima i tako dalje.

2. Teorijski okvir istraživanja

Sve donedavno istraživanja hrvatskoga vojnog nazivlja bila su prilično rijetka, usputna, odnosno provodila su se u sklopu šire postavljenih uglavnom jezičnopovijesnih studija. Takvi su se radovi pretežno temeljili na pregledu poznate građe te su se usmjeravali na općenite prikaze razvoja hrvatskoga nazivlja, pri čemu se vojna komponenta obrađivala uglavnom kao uzgredna ili sporedna tema. Unatoč toj relativno dugotrajnoj prepuštenosti pokojoj vrijednoj inicijativi jezikoslovaca (Vince 1990., Horvatić 1995., Samardžija 2004., Pranjković 2006., Mamić 2007., Samardžija 2008., Ham 2016. i 2017.), posljednjih je godina došlo do pomaka kad je o hrvatskome vojnom nazivlju riječ. Objavljeno je više radova u kojima se dijakronijski i sinkronijski temeljitije i raznovrsnije problematizira ta tematika, npr. Vrgoč i Mihaljević 2019., Petrović i Vrgoč 2020., Vrgoč 2020., 2021.a, 2022.b, 2023., 2024., a u monografiji *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća* (Vrgoč 2022.a) sustavno se i sveobuhvatno razrađuje geneza, dinamika razvoja, ali i suvremeno stanje hrvatskoga vojnog nazivlja. Tematski gledano, možemo zaključiti da se ovo istraživanje nadovezuje i na istraživanje o nazivima za oružje u *Juditi* Krešimira Kužića (Kužić 2001.). Premda neterminološkoga karaktera i opsegovno manje, spoznaje iz toga rada poslužile su kao jedno od polazišta za proširivanje analize u ovome radu. Recentna istraživanja jasno upućuju na činjenicu da hrvatska vojna riječ – promatrano iz dijakronijske perspektive – ima dugu i bogatu tradiciju, gotovo jednako trajnu kao i sama hrvatska pisana riječ. Vojno se nazivlje stoljećima organski isprepleće s razvojem hrvatskoga jezika, dijeleći njegovu sudbinu te odražavajući društvene, političke i kulturne okolnosti koje su oblikovale hrvatsku povijest. Kad govorimo o povijesti hrvatskoga vojnog nazivlja, njegova je sudbina bila krajnje burna te se ono kao „prvorazredan pokazatelj jezičnoidentitetske izgrađenosti kojega jezika" (Vrgoč 2021.a: 192) redovito nalazilo na udaru promjene različitih političkih ustroja i režima u kojima se kroz povijest nalazio *jazik hrvatski*.

Zađemo li dublje u hrvatsku jezičnu povijest, utvrdit ćemo kako prve službene vojne dokumente – koje mađarski povjesničar Géza Pálffy naziva *ius militare Croaticum* – pisane na hrvatskome jeziku, točnije na tronarječnome hibridu ozaljskoga književno-jezičnoga kruga, smještamo u 1578. godinu, odnosno u isto stoljeće kad Marulić piše i objavljuje *Juditu* (Pálffy 2003.). Štoviše,

sam je kontekst i povod ovdje gotovo jednak – osmanski prodor i osvajanje hrvatskoga povijesnog prostora. Tad su, naime, sročena dva vojna edikta na koja su prisezale hrvatske graničarske postrojbe, i to pješačke (haramije) te konjaničke jedinice (husari i arkebuziri) (Vrgoč 2022.b). Osvrnimo se ovdje na još jednu dragocjenost koja svjedoči o bogatstvu tronarječnosti i začetcima polifunkcionalnosti hrvatskoga jezika – rukopisni kajkavski vojni *obučevnik* s kraja 18. stoljeća. Riječ je o nedatiranome, adespotnom vojnom priručniku pisanom kajkavskim narječjem čiji tekst zrcali stanje onodobnoga hrvatskog vojnog nazivlja te prožetost utjecajima njemačkoga i mađarskoga jezika (Frančić i Kuzmić 2009: 173).

S druge strane, odmaknemo li se od isključivo početaka hrvatskoga književno-umjetničkog stvaralaštva ili preteča vojne terminografije, preliminarne spoznaje upućuju i na izraženu zastupljenost naziva koje vežemo uz vojništvo, ratovanje, obranu, ratnu opremu i sredstva u bogatome hrvatskoglagoljičnom leksičkom inventaru, konkretnije beramskim kodeksima iz 14. i 15. stoljeća (Šimić i Vrgoč 2025.). Dakle, govorimo o biblijsko-liturgijskim rukopisima u kojima je zabilježeno obilje vojnoga nazivlja svojstvenoga biblijskim pripovijestima o ratovima izraelskoga naroda. Konačno, višestoljetna neprekinuta tradicija hrvatske rječničke baštine potvrđuje kako je vojno nazivlje s vremenom postajalo sve bogatije, zastupljenije i sustavnije obrađeno. U svakome novom rječniku vojna je riječ bila sve prisutnija, što samo svjedoči o kontinuiranome razvoju vojnoga nazivlja unutar hrvatske leksikografske prakse. Početci njegova bilježenja mogu se pratiti još od 16. stoljeća, kad se prvi put pojavljuje u djelu *Dictionarium latino-illyricum* Fausta Vrančića, prvome tiskanom rječniku na hrvatskome jeziku. U 17. stoljeću vojne nazive sve češće susrećemo u općim višejezičnicima, i tiskanim i rukopisnim, dok enciklopedijski rječnici Della Belle, Belostenca i Jambrešića u 18. stoljeću dodatno posvjedočuju njihovu zastupljenost. Kulminacija nastupa u 19. stoljeću kad se vojno nazivlje počinje sustavno bilježiti u okviru velikih preporodnih rječnika. Među njima se posebno izdvajaju *Němačko-ilirski slovar* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića (1842.) te *Němačko-hrvatski rěčnik* (1860.) i trojezični *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* (1874./1875.) oca hrvatskoga vojnog nazivlja Bogoslava Šuleka. Završna faza toga intenzivnog razvoja bilježi se u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, u razdoblju od 1868. do 1918., kad je za potrebe Hrvatskoga kraljevskog domobranstva napisano i publicirano obilje

službene vojnoterminografske građe (Vrgoč 2021.b), čime se vojno nazivlje tad konačno etabliralo kao zasebna i funkcionalna sastavnica hrvatskoga stručnog jezika. Ipak, u dva je navrata, 1918. i 1945., izvanjezičnim razlozima i ideološkim nasrtajima hrvatsko vojno nazivlje protjerano iz javne uspomene, a vojnoleksički kontinuitet prekinut (Vrgoč 2021.a). Možemo se složiti s Pranjkovićem kad ističe kako je „od cjelokupnog hrvatskog nazivlja vojno imalo daleko najgoru sudbinu." (Pranjković 1997: 147).

3. Metodološka polazišta

Kad je riječ o odabiru metodološkoga pristupa ovomu istraživanju, analiza se temelji na kvalitativno-kvantitativnim elementima i deskriptivnome tipu istraživanja. Namjera je ekscerpirati, kategorizirati i opisati leksičke jedinice u *Juditi* povezane s vojništvom i ratovanjem, oslanjajući se pritom na kombinaciju terminološkoga, semantičkoga, etimološkoga i stilističkoga pristupa, uz povremene povijesne i kontekstne osvrte. Kao temeljno polazište za proučavanje leksičke građe poslužit će nam *Judita* u izdanju Instituta za hrvatski jezik iz 2021. u kojoj se usporedno donosi transkribirani tekst izvornika s prilagođenom inačicom na suvremeni hrvatski jezik (Barbarić i dr. 2021.) te doktorska disertacija Marijane Horvat o Marulićevu jeziku (Horvat 2005.). Takav koncept istodobnoga uvida u Marulićev leksički repertoar i današnje nazivlje pogoduje s jedne strane dijakronijskome praćenju dinamičnosti razvoja i promjena hrvatske vojne riječi (npr. *sulica* > *koplje*; *zastup* > *četa*, *vojska*; *zastava* > *vojska*), a s druge strane višestoljetnoj očuvanosti i kontinuitetu jezičnoga blaga sve do danas (*šator* = *šator*, *vojska* = *vojska*).

Svi će se Marulićevi stihovi analizirati te će se ekscerpirati oni nazivi koje nedvojbeno povezujemo s vojništvom (npr. *vojvoda*, *mač*, *četa*, *boj*), no i oni koji u širemu smislu pripadaju i vojnomu leksiku, odnosno općeuporabnoga su karaktera (*zastava*, *sila*, *arvanje*, *nož*, *sikira*, *šator*). Nadalje, ekscerpirano će nazivlje biti oprimjereno u kontekstu iz izvornika, a ovjerenost prikupljenoga nazivlja provjerit će se u *Rječniku Marulićeve „Judite"* Milana Moguša iz 2001. godine. Nazivi će se razvrstati prema sljedećim kategorijama: 1. vojno ljudstvo i organizacija, 2. vojne osobe, 3. oružje, oruđe i vojna oprema, 4. vojne

građevine i 5. apstraktni vojni pojmovi. Također, osvrnut ćemo se na pojavnost sinonimnih rješenja te varijantnih leksema u vojnoleksičkome korpusu. Na kraju, u kontekstu Marulićeva priklanjanja hrvatskim leksičkim rješenjima, dotaknut ćemo se zastupljenosti posuđenica i njihove etimologije. Radi preglednosti i pristupačnosti, svi će nazivi biti prikazani tablično.

4. Analiza vojnoga nazivlja u *Juditi*

Već u samome naslovu *Judite* nalazimo vojne nazive u punome smislu te riječi – *vojvoda* i *vojska*:

Libar Marka Marula Splićanina
u kom se uzdarži ištorija svete udovice Judit
u versih harvacki složena
kako ona ubi ***vojvodu*** *Oloferna*
po sridu ***vojske*** *njegove*
i oslobodi puk izraelski
od velike pogibili

Tom napomenom možemo otvoriti prvu kategoriju vojnih naziva u *Juditi*.

4.1. Vojno ljudstvo i organizacija

Gotovo tisućama je godina i najrudimentarnijim oblicima organiziranja vojnih sustava svojstven strog i jasan ustroj, hijerarhija, zapovijedanje i grupiranje po formacijama. Naziv *vojska* višeznačna je riječ te može podrazumijevati kao krovni pojam 1. ukupnu oružanu snagu neke države ili 2. vojnu postrojbu. U Marulićevu naslovu *vojska* se odnosi na Holofernovu vojsku u smislu vojne postrojbe koja je opsjedala grad Betuliju, a ne sveukupnu vojnu silu Asirskoga Carstva. Naglasimo ovdje kako u *Juditi* nailazimo na nekoliko sinonimnih rješenja za *vojsku* koja se izmjenjuju: *bar*, *sila*, *šereg*, *vojska*, *zastava*, *zastup* i *zbor*. Razmotrimo ovdje neka od njih.

Riječ *bar* u književnoumjetničkoj je literaturi slabo zastupljena te je prema *Akademijinu rječniku* (ARj) potvrđena upravo samo kod Marulića (16. stoljeće) i Ivana Tomka Mrnavića (17. stoljeće). Etimologija je riječi perzijska i znači 'ljudstvo koje ide za kim'. Ipak, Marulić je rabi u značenju 'vojska'. U sličnome smislu potvrđena je riječ *zastup*, koja uz značenja 'četa' i 'vojska', podrazumijeva i 'mnoštvo', 'pratnju' i 'povorku' (ARj). Razvidno je da je za oba primjera značenjska sastavnica 'mnoštvo' motivirala i proširenje značenja na 'vojsku'. U smislu vremenske leksičke raslojenosti usudili bismo se ustvrditi da je riječ *bar* Marulićev nekrotizam, dok je *zastup* arhaizam.

Zanimljiv je primjer naziv *zastava* za 'četu zaštitnicu' i 'vojsku'. Marulić najvjerojatnije poseže za ovom riječju u prenesenome značenju. Drugim riječima, značenjska motivacija je najvjerojatnije u tome što su vojske svoju pripadnost vladaru ili državi simbolički isticale zastavama, odnosno komadima platna određenih boja i znakova obično pričvršćenim za motku. Danas je naziv *zastava* izgubio to figurativno značenje.

Osvrnimo se i na naziv *šereg*. Riječ je o hungarizmu u značenju 'četa', koji se i stoljećima nakon Marulića može naći potvrđen u djelima stožernih imena hrvatske rječničke leksikografije – od Vrančića, Habdelića i Belostenca do Tanzlinghera Zanottija i Vitezovića (Vrgoč 2022.a). Zanimljivo, kao i u slučaju prethodnih naziva *bar* i *zastup*, mađarska riječ *sereg* u svojemu drugom značenju označava 'niz', 'red' i 'mnoštvo'.

Na kraju, dolazimo do naziva *zbor*, koji ima duboku i dugotrajnu povijest u hrvatskome vojnom nazivlju. S etimološkoga motrišta prve potvrde u hrvatskome jeziku sežu u 15. stoljeće u značenju 'skup', 'skupština'. U *Akademijinu rječniku* u jednome od značenja imenice *zbor* bilježi se definicija 'četa, mnoštvo vojnika, vojska' te započinje kronološko oprimjerivanje upravo Marulićevim tekstom „jer, skupiv mnogi zbor (Nabukodonosor) i polag Eufrata / razvivši svoj šator, pobi Arfažata", za kojim slijede primjeri iz Karnarutićevih, Palmotićevih i Vitezovićevih tekstova. Kasnije u 19. stoljeću, kad zaslugama Bogoslava Šuleka standardizacija i kodifikacija hrvatskoga vojnog nazivlja doživljava svoj puni zamah, *zbor* se pojavljuje kao Šulekovo rješenje umjesto naziva *korpus* < njem. *Corps*[1]. Međutim, ovdje se povijest toga naziva ne zaustavlja. Preteča buduće

[1] Kroz Šulekove se prijevode domobranskih priručnika za njemačku riječ *Corps* provlačio i kalkirani naziv *tjelesina*.

Hrvatske vojske početkom Domovinskoga rata nosila je ime Zbor narodne garde (ZNG). Ipak, u Hrvatskoj je vojsci taj naziv upotrebljavan nesustavno i rijetko – u imenu postrojbe *1. hrvatski gardijski zbor* za počasno-zaštitnu postrojbu Oružanih snaga RH, no ne u smislu *korpusa* i njegove jačine i sastava, te u svezama *zborno područje* i generalskome činu, *general zbora*. Godine 2000. ukinuta su zborna područja te uvedeni *korpusi*, što je dovelo do donekle apsurdne situacije da danas *general zbora* ne zapovijeda *zborom* nego *korpusom* (Vrgoč 2022.a).

U tabličnome prikazu donosimo cjeloviti popis naziva za kategoriju Vojno ljudstvo i organizacija s primjerima iz izvornika:

1. tablica: *Vojno ljudstvo i organizacija*

NAZIV	ZNAČENJE	IZVORNIK	PROZNA PRILAGODBA
bar	vojska	A da t' bude ta stvar, vedte ga da side / u taj grad pod ki **bar** ma hoću da ide.	A kako bi se to ostvarilo, vodite ga da ostane / u onome gradu pod koji hoću da ide moja **vojska**.
sila	vojska	… ki ni svojoj **sili**, ni svomu blagu broj reći ste umili	… vi, koji niste znali ni nabrojiti svoje **vojske** ni svoje blago
šereg	četa	Tako ti hodeći varvljahu **šerezi**.	Tako su idući nadirale **čete**.
vojska	vojska	Jur svital biše dan i vidiše sa gor, kimno tuj biše stan, **vojske** greduć uzgor.	Već se sasvim razdanilo i oni koji su bili na uzvisini vidjeli su **vojske** kako idu uzbrdo prema gradu.
zastava	četa, četa zaštitnica, vojska	**Zastava** Oloferna s svojim taborom.	Holofernova **četa** sa svojim taborom.
zastup	četa, vojska	Kad zbroji **zastupi**, piših jih biše tad, / s kimi se uputi, sto dvadeset hil'jad.	Kad je zbrojio **vojsku**, pješaka s kojima / se zaputio u pohod bilo je sto i dvadeset tisuća.
zbor	četa, vojska	Svi ini, ki su puka tvoga, / biti hoće plini skoro **zbora** moga.	Svi drugi tvoji sunarodnjaci / uskoro će biti plijen moje **vojske**.

4.2. Vojne osobe

Premda su i prije u određenim povijesnim razdobljima i civilizacijama postojali vojni činovi (primjerice, u drevnome Rimu ili Egiptu) ili njihovi preteče, oni su se u Europi kao strukturirani sustav obilježavanja zapovjednih i hijerarhijskih stupnjeva u vojnome ustroju počeli kodificirati uspostavom tzv. stajaće vojske. Riječ je o profesionalnoj, državnoj i stalnoj vojnoj službi čije popunjavanje nije počivalo na feudalnome principu i plaćeništvu. Prototipi toga profesionalnog ustroja sežu u Francusku 15. stoljeća, a u modernome smislu sustav je zaživio uspostavama španjolskih, pruskih, austro-ugarskih, švedskih i ostalih europskih vojska u stoljećima koja su slijedila.

No, prije uvođenja činova postojale su vojne dužnosti kao rani oblik vojnoga ustrojavanja i hijerarhiziranja. Tako je postojala dužnost *vojskovođe*, *vojvode*, *zastavonoše*, *stražara*, *konjanika*, *pješaka* te općenito *vojnika* ili *viteza*. Budući da Marulić opjevava biblijsku priču o Juditi smještenu u doba Asirskoga Carstva, ne iznenađuje da vojne osobe ne nose činove, nego im pripada jedna od vojnih dužnosti. Osvrnut ćemo se na neke najzastupljenije u Marulićevu tekstu.

Prvi naziv koji se nameće je *vojnik*. Taj temeljni naziv u vojništvu u tome obliku susrećemo u prvijencu hrvatske rječničke leksikografije, rječniku Fausta Vrančića *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* (1595.), zapisan kao *voynik* i to kao hrvatsku istovrijednicu za latinski *bellator*, dok *miles* Vrančić ipak rješava s *vitez*. Spomenimo kako višestoljetna hrvatska leksikografska povijest svjedoči da su se riječi *vojnik*, *vitez* i *junak* izmjenjivale kao sinonimna rješenja. Zanimljivo je primijetiti kako, recimo, leksem *bojnik* Jakov Mikalja rabi u *Blagu jezika slovinskoga* (1649.) kao objasnidbeni sinonim uz natuknicu *vojnik*. K tome, *bojnik* i *bojničtvo* Mikaljine su prvopotvrđenice unutar hrvatske leksikografije od 16. do 19. stoljeća (Gabrić-Bagarić 2011.). U hrvatskoglagoljičnim rukopisima iz 14. i 15. stoljeća ne nalazimo naziv *vojnik*, nego staroslavenski *voinь* (Šimić i Vrgoč 2025.). Prema *Etimološkome rječniku hrvatskoga jezika* izvor za prvu potvrdu riječi *vojnik* pronalazimo u knjizi *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii* (1858.) prema kojoj riječ seže u 13. stoljeće.

Etimološki gledano, riječ *vitez* pobuđuje dodatno zanimanje. Premda je dublja etimologija nesigurna, nedvojbeno je riječ o starome germanizmu, koji možemo

povezati s riječju *viking*. Mnogi nazivi za vladare i moćnike vuku korijen iz germanskih jezika (usp. *kralj*, *knez*). Spomenimo ovdje i Marulićevo višerječno rješenje *vitez železni* za ‘oklopnika’ ili ‘oklopljenoga ratnika’. Danas je *vitez* višeznačna riječ sa značenjima 1. ratnik na konju ili pripadnik viteškoga staleža u srednjemu vijeku, 2. *pren*. hrabri ratnik (ŠRHJ).

Osvrnimo se na riječ *oprovda*. Značenje je riječi ‘oružani pratitelj’ ili, kako Skok navodi, ‘adjutant vojvode’. Riječ je o posuđenici iz mađarskoga nastaloj prema mađarskomu vojnom nazivu *apród*. Osim kod Marulića na nju nailazimo u prvome hrvatskom povijesnom epu *Vazetju Sigeta grada* (1584.) Brne Karnarutića te nekim listinama iz pera Petra Hektorovića (Skok 1973.). Po svoj prilici *oprovda* se kao vojni naziv nije pretjerano dugo zadržao u hrvatskome leksičkom fondu niti se osobito proširio.

Nastavimo li s pregledom posuđenica, dolazimo do naziva *vahtar*. Riječ je o germanizmu tvorenome prema njemačkoj riječi za stražu – *Wacht*. Ipak, Marulić ne pribjegava isključivo toj riječi kad želi spomenuti ‘vojnika koji stražari’. *Vahtar* izmjenjuje s hrvatskome riječju *stražan*. Danas je u hrvatskome standardnom jeziku taj naziv u tvorbenome smislu riješen dometkom *-ar* (*stražar*). No, stoljeća hrvatske rječničke leksikografije svjedoče o tvorbenim kolebanjima ako pratimo riječ *stražar*. Tako ga Vrančić 1595. bilježi kao *sztraxacz* (*stražac*), Mikalja 1649. zapisuje u rječnik svoju prvopotvrđenicu *stražanin* (koju Mažuranić i Užarević preuzimaju u 19. stoljeću u prvome hrvatskom modernom rječniku), Della Bella, uz spomenute *straxaz* i *straxanin*, bilježi i oblik *straaxnik* (*stražnik*) i tako redom.

2. tablica: *Vojne osobe*

NAZIV	ZNAČENJE	IZVORNIK	PROZNA PRILAGODBA
konjik	konjanik	Biše piših sto i dvadeset tisuć / **konjikov** dvanadeste tisuć.	Pješaka je bilo sto i dvadeset tisuća / a **konjanika** dvanaest tisuća.
konjus	konjušar, konjušnik	Uza nje **konjusi** sve piši potiču…	a **konjušari** su brzo trčali uz njih…
oprovda	oružani pratitelj	Prid svakim jahaše **oprovda** u krunicu…	**Oružani pratitelj** s krunom jahao je pred svakim vojvodom…
piš	pješak, pješaštvo	Zidoše od zakutak miši / ter nas zatekoše da boj biju **piši**.	Miševi su izišli iz svojih rupa / da biju boj kao **pješaštvo**.

stražan	stražar	Kako se Judita zgovara sa **stražani**.	Kako Judita razgovara sa **stražarima**.
vahtar	čuvar, stražar	Ako Bog ne svida, na branicih **vahtar** zaman bdi i sida, a na vratih vratar.	Uzalud **stražar** bdije na bedemu, a vratar na gradskim vratima / ako ih Bog ne čuva.
vitez	vitez	**Viteze** poljubi, svakoga darova…	**Vitezove** je izljubio, svakoga je darivao…
vitez železni	oklopnik, oklopljeni vitez	Sprid i zad jahahu **vitezi železni** / kopja jim se sjahu i meči bodežni.	**Oklopljeni vitezovi** jahali su sprijeda i straga / sjajila su im se koplja i oštri mačevi.
vojnik	vojnik	Uze blaga dosti, u talik zauja / ni još jim ne prosti, **vojnikov** priuja.	Uzeo je mnogo blaga, oteo je taoce / ni njih još nije pomilovao, već je zarobio i **vojnike**.

4.3. Oružje, oruđe i vojna oprema

Kad govorimo o nazivlju za oružje, oruđe i vojnu opremu, možemo reći da je ono razmjerno brojno jer je riječ o razdoblju tzv. instrumentalne tehnologije. To razdoblje prethodi industrijskome i visokotehnološkome razdoblju, pa su stoga oružje i oprema u njemu rudimentarni. U smislu hrvatskoga standardnog jezika nailazimo na pojmove kao što su *bat*, *bič*, *bodež*, *luk*, *mač*, *nož*, *oružje*, *šiljak*, *oklop*, *praćka*, *sjekira*, *sablja*, *strijela*, *koplje* i *toljaga*. Budući da Marulić tematizira biblijsku priču, logično je da vatrenomu oružju – koje u funkcionalnome smislu (cijev, barut, projektil) u Europi zaživljava upravo u Marulićevo doba – nema spomena, nego govorimo o svim vrstama hladnoga oružja: oružju za napad sječenjem ili bodenjem, tupome udarnom oružju, oružju na motki, bacačkome oružju te pasivnome zaštitnom oružju. Ne ulazeći u raščlambu onih Marulićevih naziva koji su i danas oblikom i značenjem istovjetni u hrvatskome standardnom jeziku (*bat*, *bič*, *luk*, *mač*, *nož*, *sablja*), osvrnut ćemo se ovdje na pojedine koji pobuđuju zanimanje s različitih jezičnorazinskih gledišta.

U nazivu *kopje* bilježi se fonološka pojednostavnjena realizacija suglasničke skupine *-plj-* bez epentetskoga *l*, tipična za starije čakavske reflekse praslavenskih oblika poput *корьје* > kopje (Šimić i Vrgoč 2025.). Drugim riječima, ne dolazi do novije jotacije, koja nastupa u svim hrvatskim dijalektima

nakon 14. stoljeća (Barić i dr. 1995: 621). Nadalje, ne iznenađuje što Marulić kao čakavac bilježi nazive ostvarene ikavskim odrazom jata, na primjer *sikira* (sjekira) i *strila* (strijela). Za pojam *koplje* Marulić izmjenjuje nekoliko naziva – *kopje*, *šćipača* i *sulica*. I *kopje* i *sulica* nazivi su očuvani u svim slavenskim jezicima (Šimundić 1991: 68). Leksem *sulica* kao sinonim za *koplje* čest je u hrvatskoglagoljičnim rukopisima. Spominje se i poslije, kroz stoljeća hrvatske rječničke leksikografije. Praslavenskoga je podrijetla **sudlica*, crkvenoslavenski *sulica* u značenju 'koplje', a izvedeno je od glagola **sunǫti* 'bacati' (Šimić i Vrgoč 2025.). *Akademijin rječnik* opisuje ju kao 'ratno oružje, palicu ili motku s oštrim gvozdenim šiljkom' (ARj 1956/1958 XVI: 929).

Riječ *šćipača* prema svemu je sudeći još jedan Marulićev šćakavizam: *šćipača* < *štipača*. Premda Skok potvrđuje oba oblika (Skok 1973: 414), on ih ne bilježi u smislu oružja, nego svojevrsnih kliješta. Složit ćemo se ovdje s Kužićem koji *šćipaču* povezuje s krasnosrednjovjekovnom podvrstom oružja na motki koje je imalo pokretne kuke koje su se zatvarale, odnosno štipale pri povlačenju. Spomenimo kako Kužić kao autor enciklopedijskog članka *s. v.* hladno oružje u *Hrvatskoj tehničkoj enciklopediji* naziv *šćipača* dodatno opisuje kao vrstu helebarde. Stoga dublju etimologiju najvjerojatnije možemo povezati s psl. **ščipati* (csl. *štipati*, sin. *ščipati*, rus. *щипать*, češ. *štipat)* < **(s)k'eyp-* 'sjeći, cijepati' (lit. *skiepti* 'cijepati, bušiti', stvnj. *scivaro* 'trska, iver') (Matasović i dr. 2016.). Moguće je i da je riječ o Marulićevu hapaksu.

Iako rijetko rabi turcizme kad je o vojnome nazivlju riječ, Marulić ipak povremeno poseže za njima. Tako, primjerice, umjesto hrvatske riječi *bodež* (koju Vrančić 1595. u *Dictionariumu* bilježi kao *bodex*), koristi naziv *bičak* (ili varijantni oblik *bičag*). Mogući razlog tomu je potreba za versifikacijom i rimom (Kužić 2001: 60). Taj naziv Marulić zapisuje na dva načina, fonološki ga alternirajući po zvučnosti *bičak*/*bičag*. Ipak, Marulić rabi *bodež* u nazivu *meč bodežni*.

Najvjerojatnije zbog istoga razloga – ponajprije zbog potrebe za rimom – autor *Judite* poseže i za germanizmom *pancir*, koji označuje 'oklop', odnosno, prema Kužićevoj procjeni, još vjerojatnije 'žičanu pletenu košulju' (Kužić 2001: 61). Dodajmo kako Vrančić upravo tu njemačku riječ prevodi kao *oklope*, dok je u Mikaljinu rječniku *pancir* potvrđen kao njegova rječnička prvopotvrđenica. Danas je ta riječ sačuvana u razgovornome stilu u tvorenici *pancirka*.

Promotrimo ukratko još neke od naziva. Za ‘okove’ ili ‘lance’ Marulić poseže za hrvatskom riječju ženskoga roda ùza (množina ùze), koja se sačuvala u današnjim stilski obojenim tvorenicama *uznik*, *uzništvo*, *uznički*, *uzničar* u smislu ‘utamničenja’ i ‘zatvoreništva’. Za još jednu vrstu bodeža, konkretnije šiljka, Marulić rabi riječ *ostan*. Etimologija naziva je staroslavenska (*stsl.* остьнъ), a označavala je ‘vršak’ ili ‘bodlju’. Danas je smatramo zastarjelicom, no nailazimo na nju, primjerice, u prijevodu *Biblije* Kršćanske sadašnjosti u pomalo nejasnome stihu s gledišta hrvatskoga standardnog jezika: „Savle, Savle, zašto me progoniš? Teško ti se protiv ostana praćakati.” (Dj 26, 14).

3. tablica: *Oružje, oruđe i vojna oprema*

NAZIV	ZNAČENJE	IZVORNIK	PROZNA PRILAGODBA
bat	bat, batina, buzdovan	a svih onih pobiv ki s meči i z **bati** / jaše mu stat protiv ne hteć se pridati.	Pobio je sve one koji su mu se mačevima i / **batovima** počeli suprotstavljati ne želeći se predati.
bič	bič	Ni šibi, ni **biču** ne daju pokoja…	Nisu davali mira ni šibi ni **biču**…
bičag/ bičak	bodež	… ter muče **bičag** snam ki višaše o stup…	bez riječi skine **bodež** koji je visio na stupu
kopje	koplje	**Kopja** jim se sjahu i meči bodežni…	Sjajila su im se **koplja** i oštri mačevi…
kopje bodežno	oštro koplje	… gdino prižimahu **kopja** bodežnoga.	… ondje gdje su pridržavale **oštro koplje**.
kosor	kosir	Kada mi vas njih zbor obratimo pod mač / zadit će naš **kosor** i tebe u rubo tač.	Jer kad mi sve njih poubijamo mačem / zabit ćemo tako **oštricu mača** i tebi kroz halju.
luk	luk	… **luk**, strile operne u ruci jimihu.	… i u rukama su imali **lukove** i strijele s perjem.
mač/meč	mač	… ni se zna šćititi, ni **meč** u boj nosit…	… niti se zna zaklanjati štitom niti nositi **mač** u bitku…
meč bodežni	oštar mač	Sprid i zad jahahu **vitezi železni** / kopja jim se sjahu i meči bodežni.	**Oklopljeni vitezovi** jahali su sprijeda i straga / sjajila su im se koplja i oštri mačevi.
nož	nož	… odkla mu glavu **nožem** njegovim.	… odsjekla mu glavu njegovim **nožem.**

oružje	oružje	Jakost od tvojih ruk oblomi ovoga / **oružje**, strile, luk, ki ne čtuje Boga.	Snaga tvojih ruku neka slomi **oružje** / strijele i luk onoga koji ne štuje Boga.
ostan	šiljak, bodac, *fig.* sila	Ki su moji opori, da hizat uz **ostan** mogu…	Čime bih se ja mogla suprotstaviti takvoj **sili**?
pancir	oklop, žičana pletena košulja	… meju njimi subaše, na svakomu **pancir**.	… među njima su bili pomoćnici, a na svakome **oklop**.
praća	praćka	A druzi gredihu mašući **praćami**…	A neki su išli mašući **praćkama**…
sablja	sablja	… na bedrih sa srebrom **sablja** tere bičak.	… na bedrima posrebrena **sablja** i bodež.
sikira	sjekira	… on oštri **sikiru**.	… a on oštri **sjekiru**.
strila	strijela	… **strila** zlatoperna, kud si godi hodil.	Kud god si išao / … [bio si mi biserna kruna] i **strijela zlatnoga pera**.
suk	toljaga	… ni pojamši **suke** žiganti nesmirni…	… ni golemi divovi pograbivši **toljage**…
sulica	sulica, koplje	… zlat šćit i **sulicu** njegovu noseći…	… nosio je vojvodin zlatni štit i **koplje**…
šćit	štit	Ne mečem ni **šćitom** Mojzes dobi njega…	Mojsije ga nije pobijedio ni mačem ni **štitom**…
uza	okov, lanci	Od meči, od **uzah**, kad si godi hotil…	Kad god si htio, oslobađao si nas / od mačeva, **okova**…

4.4. Vojne građevine

Kad je o vojnim građevinama riječ, naziva je samo nekoliko. Uglavnom govorimo o fortifikacijskim građevinama (*grad*, *turan*, *branik*), rovovskim iskopima (*obrov*, *rov*) te stožerima zapovjednika i vojske (*šator*, *okol*). Premda je dijakronijski gledano značenjsko razjednačavanje razmjerno razumljivo i prozirno, Marulićevo značenje riječi *grad* odudara od današnjega općejezičnog značenja riječi *grad*. U *Juditi* su tomu nazivu pridodana dva srodna značenja te

govorimo o njegovoj višeznačnosti. U prvome značenju odnosi se na ‘utvrđeni grad’ ili ‘utvrđeno naselje’, a drugome na ‘gradske zidine’ ili ‘bedeme’.

Papeš (2024.) pomno razrađuje fortifikacijsko nazivlje te unutar njegove slojevite tipologije upozorava upravo na zanemarivanje slavenske riječi *grad* u značenju ‘utvrđenoga naselja’ i ‘feudalnoga grada’, koju je potisnuo germanizam *burg*. Jednako tako, skreće pozornost na latinizam *toranj* (lat. *turris*), koji je zatim ustupio mjesto balkanskomu turcizmu arapskoga podrijetla *kula* u vojnome značenju (Papeš 2019: 4). U jednoj od inačica za riječ *toranj* Marulić rabi *turan*. U istome obliku bilježi ga i Vrančić (1595.) za latinski *turris*, a Mažuranić i Užarević (1842.) i Šulek (1860.) za njemački *Turm*.

Vojska je u biblijsko doba u ratnim pohodima bila smještena obično pod šatorima na otvorenome prostoru (u taborima). Tako je i zapovjednik ili vojskovođa imao svoj zapovjedni šator. Marulić u tome smislu piše primjerice o *Nabukodonosorovu šatoru*. Naziv *šator* je turcizam (šator < *tur.* çadir) te je danas usvojenica u hrvatskome standardnom jeziku. Književnoumjetnički stil poznaje i inačicu *čador.*

4. tablica: *Vojne građevine*

NAZIV	ZNAČENJE	IZVORNIK	PROZNA PRILAGODBA
branik	straža, stražarnica, *fig.* bedem	… na **branicih** vahtar zaman bdi…	… uzalud stražar bdije na **bedemu**…
grad	1. grad, utvrda; 2. gradske zidine, bedemi, tvrđava	1. Judita s Abrom pojde van **grada**, 2. Zbodte kopjem jednim glavu tuj i pojte / gori na **gradu** š njim, ter umistiv ojte	1. Judita je s Abrom pošla iz **grada**, 2. Probodite kopljem tu glavu i pođite / gore na **tvrđavu** s njim te ga postavite ondje i zatim otiđite.
obrov	opkop	Grad biše ovi nov, na gori sijaše / oko njega **obrov**, Betulija se zvaše.	Taj je grad bio nov, smješten na gori / oko njega je bio **opkop**, a zvao se Betulija.
okol	tabor, logor	…ni kreni dotoli / dokol njih **okoli**…	… neka ne polazi sve dotle / dok se njihovi **tabori**…
rov	rov, opkop	U ki kad unide tere zaskoči **rov**…	A kad u njega uđe i preskoči **rov**…
šator	šator	… razvivši svoj **šator**, pobi Arfažata.	… te kod Eufrata postavio svoj **šator**.

turan	toranj, kula, tvrđava	Zbodena na ostan na **turnu** tikva sta…	Na **tvrđavi** je nataknuta na koplje stajala glavurda

4.5. Apstraktni vojni nazivi

Naposljetku, osvrnimo se na nazive koje smo kategorizirali kao apstraktne vojne pojmove. Podijelili smo ih na imenice i glagole te na sintagmatskoj razini dopunili njihovim kolokacijama. Logično, potvrđeni su temeljni nazivi *mir* i *rat*. Ovdje ćemo izdvojiti imenicu *rat* jer je Marulić bilježi u ženskome rodu. U tome rodu provlačit će se i poslije u hrvatskoj leksikografiji, recimo oko 1700. u „praoca hrvatskoga vojnog nazivlja" Ivana Tanzlinghera Zanottija (Vrgoč 2020.). Od kolokacija uz imenicu *rat* bilježimo *imiti rat* 'ratovati', *podvići rat* 'pokrenuti rat' te *učiniti rat* 'zaratiti se'. U sličnome kontekstu ratnoga sukoba i ratovanja potvrđene su imenice *arvanje* 'hrvanje', 'rat', 'sukob', zatim *boj* 'boj', 'bitka', a u značenju 'pobjede' i 'slobode', *dobitje* i *slobojen' je*. Izdvojimo ovdje sinonime *boj* i *rat*. Bernardina Petrović (2005.) postulira međunarječnu sinonimiju kao imanentnu u dijakroniji hrvatskoga jezika, što se potvrđuje i u ovome istraživanju. Konkretno, dovoljno je dijakronijski pratiti lekseme *boj* i *rat*, gdje je još kod Belostenca leksem *rat* bio popraćen narječnom odrednicom (D.) za Dalmaciju odnosno dalmatinski, a danas oba leksema imaju status standardnojezičnica. Od glagola navedimo samo neke – *vojskovati* 'vojevati', *podstupiti* 'opsjesti', *zapoviditi/zapoviti* 'zapovjediti'.

5. tablica: *Apstraktni vojni nazivi*

NAZIV	ZNAČENJE	IZVORNIK	PROZNA PRILAGODBA
arvanje	hrvanje, rat, sukob, borba	**Arvanje** i boje ni triba odnimit…	**Borbe** i bitke ne treba se ostaviti sve…
biti	biti, tući	… grajane ih tiraše, **biše**, odriše, bogati se vratiše.	Građani su ih potjerali, **potukli** i opljačkali…
boj	boj, bitka	Pripravno čeka **boj**…	spremno čeka **bitku**…
boju biran	vičan boju	… ni od meči zuke ljudi **boju birni**…	… ni ljudi **vični boju** i zveketu mačeva…
dobitje	pobjeda	… vojsku zagnavši, z **dobitjem** pridoše.	… otjerali vojsku i izišli kao pobjednici.

mir	mir, pokoj	… u **miru** živihu.	… živjeli su u **miru**.
biti u mir	živjeti u miru	Zemlja je **u mir bila** i potom vele lit.	Zemlja je **bila u miru** još mnogo godina poslije.
rat	rat	… tako da s te **rati** ne zgine ni človik.	…tako da zbog toga **rata** ne pogine nijedan čovjek
imiti rat	ratovati, zaratiti	Zato odlučuju sa svimi **imit rat**…	Zato odlučujem da ću **zaratiti** sa svima…
podvići rat	podići rat, početi rat, pokrenuti rat	Bog bo potr one ki **rat podvigoše**…	Bog je pogubio one koji su **pokrenuli rat**…
učiniti rat	zaratiti se, ratovati	Antiok, kralj od Sirije, ki Rimnjanom **rat učini**…	Antioh, sirijski kralj, koji je **ratovao** s Rimljanima…
slobojen'je	sloboda, oslobođenje	… da vam **slobojen'ja**, da svim dobro žitje.	… vama **oslobođenje**, a svima dobar život.
zapovid	zapovijed	**Zapovid** noseći Nabukdonosora…	Nosili su Nabukodonozorovu **zapovijed**…
činiti zapovid	zapovjediti, dati zapovijed	Toj biše dao njoj Oloferne, svojim / vratarom tad takoj **zapovid čine** svim.	Holoferno joj je to dopustio **dajući** / svojim vratarima takvu **zapovijed**.
oružavati se	naoružavati se	Olofernja oholost kim **se oružava**…	… kojim **se** oholi Holoferno bio **naoružao**…
podstupiti	podsjesti, opsjesti, opkoliti	Takove ako se tuj goje / **podstupmo** gradove i ki u njih stoje.	Ako se takve tu rađaju i odrastaju / **opkolimo** gradove i one koji u njima žive.
vojskovati	vojevati, ratovati	… hoteć da **vojskuje**, junake sakupi.	Skupio je junake po kraljevini kako bi mogao **ratovati**.
zapoviditi	zapovjediti	… i niže njeje stat zapovidi knezom…	… a knezovima **zapovjedio** da sjednu dalje od nje…
zapoviti	zapovjediti	Nju primite, a meni **zapovite**.	Nju primite, a meni **zapovjedite**.

5. Zaključak

Analiza vojnoga nazivlja u Marulićevoj *Juditi* pokazala je da to kanonsko djelo hrvatske književnosti, osim što je kulturnopovijesni i književni spomenik, sadržava i znatan leksički sloj koji svjedoči o razvijenosti hrvatskoga vojnog nazivlja s kraja 15. i početka 16. stoljeća. U kontekstu povijesnih okolnosti – posebice osmanske prijetnje hrvatskim prostorima – Marulić se opjevavajući biblijsku priču nadahnuo realnošću svoje sredine i u književni tekst utkao razmjerno bogato vojno nazivlje. Dovoljno je ponoviti kako Marulić bilježi gotovo sve vrste hladnoga oružja, brojne od kojih i danas poznajemo i rabimo. Stoga, izbor i uporaba vojnih naziva upućuju na postojanje aktivnoga vojnoterminološkog fonda u hrvatskome jeziku toga vremena. Štoviše, razrađenost nazivlja dokazuje onodobnu aktualnost i funkcionalnost hrvatske vojne riječi. S druge strane, brojni nazivi pokazuju kontinuitet do danas, a neki su se promijenili na više jezičnih razina. Terminološka raznolikost i sinonimno bogatstvo, kao i prisutnost posuđenica, svjedoče o fleksibilnosti hrvatskoga jezika u oblikovanju specijaliziranih naziva. Posebno se ističe dinamičnost između domaćih riječi i posuđenica, pri čemu Marulić neprijeporno daje prednost hrvatskim leksemima, ali u funkcionalnome i stilističkome kontekstu ne zazire ni od posuđenica. Konačno, Marulićev leksički fond ponovno upućuje na živu prožetost triju hrvatskih narječja, osobito u primjerima u kojima lokalne značajke splitskoga govora isprepleće s elementima s kajkavskoga i štokavskoga narječja.

Sistematizacijom građe u pet tematskih skupina (vojno ljudstvo i organizacija, vojne osobe, oružje i vojna oprema, vojne građevine te apstraktni vojni nazivi) razvidna je vojnoleksička raznolikost i povijesnojezična vrijednost *Juditina* korpusa. Istraživanje potvrđuje da vojno nazivlje nije bilo izolirani dio jezika, već integrirani sloj koji se pojavljivao u književnosti. U tome je smislu *Judita* ogledni primjer kako književni tekst može funkcionirati i kao terminološki korpus. Usporedba sa starijim glagoljičnim rukopisima i s ranim hrvatskim rječnicima otkriva kontinuitet i razvoj hrvatskih vojnih naziva, čime se dodatno potvrđuje važnost Marulićeva epa za dijakronijsku analizu hrvatskoga jezika. Tako se ujedno otvara prostor za daljnja istraživanja vojnoga nazivlja u drugim djelima starije hrvatske književnosti.

Zaključno, rad potvrđuje da je *Judita* ne samo prvi umjetnički ep na hrvatskome jeziku nego i dragocjen terminološki resurs. Kao slojevito književno djelo ona nudi uvid i u jezične obrasce svojega vremena, a vojno nazivlje unutar njih ističe se kao svjedočanstvo povijesne zbilje i jezične sposobnosti hrvatskoga jezika u njegovu predstandardnom razdoblju. Takvo proučavanje ne obogaćuje samo našu jezičnu povijest već i razumijevanje identiteta i otpornosti zajednice kroz stoljeća. Buduća terminološka, leksikografska i povijesnojezična istraživanja zasigurno će moći posegnuti za *Juditom* kao vrijednom riznicom za daljnje analize.

Literatura

Barić, Eugenija i dr. 2005. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.

Barbarić, Vuk-Tadija; Horvat, Marijana. 2022. The remake of Judith: a modern translation of the first Croatian literary and artistic work. *Collegium antropologicum* 46/3. 253–259.

Frančić, Anđela; Kuzmić, Boris. 2009. *Jazik horvatski: jezične raščlambe starih hrvatskih tekstova*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Gabrić-Bagarić, Darija. 2011. Hapaksi i prvopotvrđenice. *Jakov Mikalja. Blago jezika slovinskoga (1649./1651.) Transkripcija i leksikografska interpretacija*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 838–863.

Ham, Sanda. 2016. Hrvatsko domobransko nazivlje. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 63/4–5. 126–140.

Ham, Sanda. 2017. Hrvatsko domobransko nazivlje. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 64/2. 52–55.

Horvat, Marijana. 2005. *Jezik Marulićeva djela Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

Horvatić, Ivica. 1995. Nova terminologija u Hrvatskoj vojsci. *Prevođenje – suvremena strujanja i tendencije: zbornik radova*. Ur. Mihaljević Djigunović, Jelena; Pintarić, Neda. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb. 273–280.

Kužić, Krešimir. 2001. Nazivi oružja u *Juditi* i značenje drvoreza iz drugog izdanja. *Mogućnosti* 7/9. 58–73.

Mamić, Mile. 2007. Hrvatsko vojno nazivlje u rječniku *Juridisch-politische Terminologie*. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 54/2. 55–60.

Pálffy, Géza. 2003. Az első horvát hadiszabályzatok (1578) magyarországi gyökerei. *Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára*. Ur. Lengvári, István; Vonóy, József. Pro Pannonia. Pécs. 295–304.

Papeš, Karla. 2019. *Terminologija hrvatske fortifikacijske arhitekture*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 115 str.

Papeš, Karla. 2024. *Military Architecture between Theory and Practice in the Early Modern Eastern Adriatic*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 347 str.

Petrović, Bernardina. 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Petrović, Bernardina; Vrgoč, Dalibor. 2020. Juxtaposing the Croatian Military Terminology of Two Groundbreaking 19th Century Dictionaries. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* 13. 65–92. http://dx.doi.org/10.38003/zrffs.13.7

Pranjković, Ivo. 1997. *Jezikoslovna sporenja*. Konzor. Zagreb.

Pranjković, Ivo. 2006. *Filološki vjekopisi*. Disput. Zagreb.

Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Samardžija, Marko. 2008. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Šimić, Marinka; Vrgoč, Dalibor. 2025. [U pripremi.] Vojno nazivlje u hrvatskoglagoljskim rukopisima.

Šimundić, Mate. 1991. Prilog hrvatskomu vojnomu nazivlju i oružju. *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* XIX/1. 59–72.

Vince, Zlatko. ²1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.

Vrgoč, Dalibor; Mihaljević, Milica. 2019. Jesmo li svjesni situacije? Terminološka raščlamba naziva *situational awareness* u vojnome kontekstu. *Strategos* 3/1. 7–42.

Vrgoč, Dalibor. 2020. Ivan (Giovanni) Tanzlingher Zanotti – the Forefather of the Croatian Military Terminology. *Ricerche Slavistiche* 3/LXIII. 405–447.

Vrgoč, Dalibor. 2021.a. Internacionalizmi kao (ne)potrebno terminološko pribježište u vojnome nazivlju. *Filologija* 77. 189–224. http://dx.doi.org/10.21857/yk3jwhxp59

Vrgoč, Dalibor. 2021.b. Domobranska časnička elita kao sustvarateljica vojnoga nazivlja. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 47/2. 479–507. http://dx.doi.org/10.31724/rihjj.47.2.8

Vrgoč, Dalibor. 2022.a. *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Vrgoč, Dalibor. 2022.b. 444 godine prvoga vojnojezičnoga spomenika na hrvatskome jeziku. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 9/3. 30–34.

Vrgoč, Dalibor. 2023. Frontal Attack or Retrograde: Croatian Military Terminology Confronting Anglo-American Terminological Influx. *Collegium Antropologicum* 47/2. 91–99. https://doi.org/10.5671/ca.47.2.1

Vrgoč, Dalibor. 2024. Talijansko-hrvatski i hrvatsko talijanski rječnik vojničkog nazivlja Eugenija Colonija iz 1943. *Croatica et Slavica Iadertina* 20/1. 57–69.

Izvori

ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1976. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Barbarić, Vuk-Tadija i dr. [1]2021., [2]2024. *Judita Marka Marulića: Transkripcija i prilagodba na suvremeni hrvatski jezik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Mažuranić, Ivan; Užarević, Jakov. 1842. *Deutsch-illirisches Wörterbuch – Němačko--ilirski slovar*. Ljudevit Gaj. Zagreb.

Mikalja, Jakov. 2011. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija*. Priredile: Darija Gabrić-Bagarić, Marijana Horvat, Sanja Perić Gavrančić, Ivana Lovrić Jović. Autorica koncepcije i uvodne studije: Darija Gabrić-Bagarić. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Moguš, Milan. 2001. *Rječnik Marulićeve Judite*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Skok, Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

ŠRHJ = *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2012. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga. Zagreb.

Šulek, Bogoslav. 1860. *Deutsch-Kroatisches Wörterbuch – Němačko-hrvatski rěčnik*. Verlag der F. Suppan'schen Buchhandlung. Agram.

Vrančić, Faust. 1595. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Itallcae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae (apud Nicolaum Morettum)*. Novi Liber. Zagreb. (pretisak)

Marulić's *Judith* as a Source of Croatian Military Terminology

Abstract

Marulić's epic *Judith* possesses historical significance that has long been recognized and appropriately valued within the Croatian cultural community. Consequently, it has generated a substantial body of scholarly literature and has been analyzed on multiple levels. Since its publication is considered a turning point in the history of Croatian secular literature – despite being based on a biblical narrative – *Judith* represents a linguistic, literary, and cultural treasure. This privileged status also makes it a fruitful starting point for research. The present study focuses on the lexical layer of *Judith* understood as military terminology. Previous research into the history of Croatian military lexis suggests that works from earlier periods of Croatian literacy – encompassing lexicographic production, newspapers, periodicals, and literary works alike – bear considerable witness to the use and preservation of military terms. Within this framework, Marulić's epic is approached as a relevant source of military vocabulary from the late fifteenth and early sixteenth centuries. Historical circumstances support this view: Bosnia fell under Ottoman rule in 1463, Herzegovina in 1482, and in 1493 the Battle of Krbava Field and the defeat of Croatian troops under Ban Derenčin deeply resonated throughout Croatian lands. Military topics were undoubtedly the subject of discussion across Dalmatia, including in Marulić's native Split, and it may reasonably be assumed that basic military terminology was not unfamiliar to Marulić himself, a versatile intellectual of his time. Considering that *Judith* was composed eight years after the Battle of Krbava Field, and that the poem is often interpreted – at least in one of its semantic dimensions – as an allegory of the Croats' struggle against the Turks, our working hypothesis is that it also contains elements of Croatian military terminology.

Ključne riječi: Marko Marulić, *Judita*, hrvatsko vojno nazivlje, povijesni leksik, hrvatska književnost 15. – 16. stoljeća, povijest hrvatskoga jezika
Keywords: Marko Marulić, *Judith*, Croatian military terminology, historical lexicon, 15th–16th century Croatian literature, history of the Croatian language